

یک عمر، یک راه، یک عشق؛ خسرو سینایی

همایون امامی

کتاب عمر، یک راه، یک عشق؛ خسرو سیمایی

همایون امامی

نویت چاپ: اول، ۱۳۹۶. شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

ویراستار: محمدناصر احدی

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

لیتوگرافی و چاپ: جوان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۲۸-۸۲-۵. قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

حقوق چاپ و نشر برای نشر ساقی محفوظ است.

دفتر: ۸۸۸-۹۷۳۸. فروشگاه: ۸۸۸۹۷۸۱۴. پخش: ۰۹۱۲۳۸۸۲۴۱۶

تهران، میدان فردوسی، شهید قرنی، شهید فلاح پور، شماره‌ی ۳ (قدیم)

فهرست

- ۱ ..... پیش‌گفتار
- ۷ ..... خسرو سینیایی به روایت فیلم‌هایش
- ۹ ..... میان سایه و نور
- ۹۳ ..... خسرو سینیایی به روایت خودش
- ۹۵ ..... گفت‌وگویی طولانی با خسرو سینیایی درباره‌ی زندگی و کارهایش
- ۴۵۳ ..... خسرو سینیایی به روایت دیگران
- ۴۵۵ ..... گستردن زمان یا قهرمان در برابر قدرت / محمد تهامی‌نژاد
- ۴۶۱ ..... گردیدن در اطراف خود / عباس بهارلو (غلام حیدری)
- ۴۶۷ ..... مثل یک باستان‌شناس / محمد سعید محمصی
- ۴۸۱ ..... خسرو سینیایی از دید من / فرح اصولی
- ۴۸۳ ..... درس‌های ایده‌های نمایشی برای یک فیلم اسنادی / سعید عقیقی

- ۴۸۹ ..... آقای سینایی / سهراب فرسیو
- ۵۰۵ ..... درباره‌ی خسرو سینایی / ژازه تباتبایی
- ۵۰۹ ..... تأملی کوتاه در رفتار حرفه‌ای خسرو سینایی / علی لقمانی
- ۵۱۹ ..... مهاجران لهستانی از دیدگاه میزبان / روبرت صافاریان
- ۵۲۳ ..... من و سینایی و روزهای خوب / منوچهر طبیب
- ۵۲۹ ..... مرثیه‌ی گمشده به مثابه‌ی حافظه‌ی تاریخی / امیرحسین ثنایی
- ۵۳۳ ..... وقتی پای مان روی زمین است ولی ... / پوریا جهانشاد
- ۵۴۵ ..... فیلم‌شناسی تفصیلی خسرو سینایی ..

پیشگفتار

در مطالعات مربوط به سینمای مستند ایران آگاهی از پیشینه و نحوه‌ی رشد این شاخه از سینما ضرورتی تام دارد. هر نوع مطالعه، به‌ویژه مطالعات آسیب‌شناسانه، در گرو شناخت پیشینه‌ی این شاخه از سینماست. با شناخت گذشته است که پژوهشگر مبنایی برای مقایسه و بسط آن می‌آورد تا در پرتو آن، موقعیت امروزی سینمای مستند ایران را مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد.

آنچه این مطالعه را مقدور می‌سازد منابعی است که به‌سبب تاکنون منتشر شده‌اند. متأسفانه صرف‌نظر از یک کتاب و چند مقاله‌ی پراکنده در فصلنامه‌ها و جُنگ‌های مختلف، منبع دندان‌گیری در این مورد در دست نیست. تنها کتاب مرجع در مورد تاریخ سینمای مستند ایران کتاب دوست فرزانه‌ام آقای محمد تهمی‌نژاد است که با عنوان «سینمای مستند ایران، عرصه‌ی تفاوت‌ها»^۱ منتشر شده و دیگر مقاله‌های مختلفی است که هر یک به‌صورت پراکنده و گاه به

---

۱. تهمی‌نژاد محمد، سینمای مستند ایران، عرصه‌ی تفاوت‌ها، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۸۱.

بهانه‌ی برگزاری جشنواره یا انتشار فصلنامه‌ای از سوی نویسندگان مختلف به دست انتشار سپرده شده است. این منابع پرتو مختصر و محدودی بر تاریخ سینمای مستند ایران افکنده و بسیاری از دوره‌ها و جزئیات آنرا از نظر دور داشته‌اند. جدا از این منابع، تا کنون هیچ کوشش پژوهشی جدی و معتبری در مورد تاریخ سینمای مستند ایران صورت نگرفته است.

این قلم طی سال‌های فعالیت در حوزه‌ی پژوهش و مطالعات سینمای مستند به این مهم اندیشیده و مقالات متعددی را نیز در این زمینه منتشر ساخته است. اکنون این نگارنده موضوع به پژوهش دامنه‌داری در این خصوص نیاز دارد که عمدتاً با ورود به حوزه‌ی تاریخ شفاهی میسر است. یکی از انگیزه‌های پژوهش و نگارش این فترت ورود به عرصه‌ی تاریخ شفاهی سینمای مستند ایران بوده است. انگیزه دیگر را باید در حفظ و انتقال تجربه‌های گران‌سنگی دانست که به واسطه‌ی ناموزونی و آپیوستگی چرخه‌ی نمایش فیلم مستند غالباً دست‌نیافتنی باقی می‌ماند. بخشی از این تجربیات آنکه گنجینه‌ی ارزشمند سینمای مستند ما را سامان بخشیده‌اند، در فیلم‌های مستند و بخشی دیگر را در سینه و خاطرات مستندسازان ما می‌توان یافت. نیاز جامعه مستندسازان سینمای ایران به آگاهی از این تجربه‌ها امری بدیهی است. این فترت به در سبوه به این نیاز پاسخ گفته و به بازخوانی و بازنمایی این تجربه‌ها می‌پردازد. نخست از طریق معرفی و شرح کامل هر فیلم که مختصات ساختاری، محتوایی، زیبایی‌شناختی آن اثر را با چشم‌داشت بر تجربه‌های ویژه آن، مورد تأمل قرار می‌دهد. سعی کوششی تا مخاطب بتواند خلاء دسترسی نداشتن به این فیلم‌ها را تا حدودی رفع کند و از چند و چون آثار ارزشمند سینمای مستند ایران آگاه شود.

دو دیگر انجام گفت‌وگویی مفصل با مستندسازان نسل اولی است که جزء بنیان‌گذاران سینمای مستند ایران محسوب می‌شوند و به خوبی می‌توانند از شرایط و بستر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ساخت فیلم‌هایشان بگویند. تجربه‌های ذیقیمت‌شان را مطرح کنند و به این ترتیب، به موازات انتقال تجربه،

گوشه‌های تاریک و مبهم تاریخ سینمای مستند ایران نیز از سینه به صفحه‌ی سپید کاغذ راه پیدا کند و برای همیشه قابلیت ارجاع یابد.

در این دفتر کوشیده‌ام، به موازات موارد یاد شده، در ارجاع به فیلم‌های متعددی که توسط پیشگامان سینمای مستند ایران ساخته و ارائه شده‌اند، تنها به معرفی بسنده نکرده و این فیلم‌ها را در پرتو نگاهی انتقادی نیز مورد مطالعه قرار دهم. لیکن در این راه با مانع‌های بسیاری روبه‌رو بوده‌ام. شمار بسیاری از این فیلم‌ها در دسترس نبودند. معمولاً شخص فیلم‌ساز نخستین کسی است که می‌تواند به یاری محقق بشتابد، لیکن از آنجا که معمولاً مستندسازان از حقوق مادی فیلم بهره‌ی ندارند، کمتر مستندسازی را می‌توان یافت که مجموعه‌ی کامل آثار خود را در دسترس داشته باشد، لذا سازمان‌هایی چون «فیلم‌خانه‌ی ملی ایران» و «آرشیو مرکزی سازمان جمعیت اسلامی ایران» عمده‌ترین نهادهای حامی طرح‌های تحقیقاتی مرتبط و سهولت می‌شوند. اگرچه داشته‌های این دو مرکز نیز کامل نیست و عنوان‌های بسیاری از فیلم‌های مورد نظر همچنان خارج از دسترس قرار می‌گیرد، با این وصف، این سازمان‌ها کارکرد مهم خود را از کف نمی‌نهند.

به ضمیمه این دفتر با فیلم‌شناسی تفصیلی خسرو سیدی نیز روبه‌رو می‌شوید. در تنظیم و نگارش آن نکات زیر قابل تأمل است:

نخست کوشیدم تا آنجا که ممکن است مشخصات فیلم‌ها را مستقیماً و از روی تیتراژشان استخراج کنم تا از ورود لغزش‌ها و اشتباهات احتمالی منابع دیگر به این دفتر جلوگیری شود. این امر در مورد تمامی فیلم‌هایی که در دسترس بودند صادق است. در مورد فیلم‌هایی که دور از دسترس بودند، به فرهنگ‌های مختلف فیلم‌های مستند و کوتاه مراجعه کردم. کتاب‌های مرجع دوست ارجمندم آقای مسعود مهرابی در این مورد واقعاً راهگشا بود. سیاسی ضمیمه‌انثار زحمات گران‌قدر ایشان. شمار اندکی فیلم بود که نه در دسترس بود و نه در فرهنگی مورد ثبت شناسنامه‌ای قرار گرفته بود. این جا تنها ارجاعم

به حافظه‌ی فیلم‌ساز - و در این دفتر آقای سینایی - بوده است. که گاه، اگر نه دقیق و کامل که در حد کلیات، پاسخی برای پرسش‌هایم داشته‌اند. و اما پیشینه‌ی کتاب. در این مورد باید از قراردادی که با مرکز گسترش سینمای مستند و تجربی در سال ۱۳۸۱ منعقد کردم یاد کنم. نسخه اولیه‌ی این دفتر در سال ۱۳۸۲ تحویل مرکز گسترش سینمای مستند و تجربی شد. لیکن آقای محرابی آفریده و همکارانشان در مرکز به‌رغم ابراز رضایت و خشنودی از آن، و نیز با وجود جدیتشان در امر انتشار ادبیات تحلیلی - پژوهشی سینمای مستند، به دلایلی که تا به امروز بر من روشن نشده است، از زیر چاپ آن شانه خالی کردند. کتاب، را که اینک پس از دو سال به خودم تعلق داشت، به ناشران خصوصی پیشنهاد کردم، آن‌هم یک‌صد می‌گفتند، که با توجه به مخاطبان اندک و محدود، سینمای مستند عرصه‌ی قابل اطمینانی برای سرمایه‌گذاری نیست. به ناچار کتاب را به بخش فرهنگی و انتشاراتی بنیاد سینمایی فارابی بردم. شورای بررسی، کتاب را مفید تشخیص داد، لیکن مجوز نشر را مدیر بخش باید تأیید می‌کرد که نکرد و کتاب پس از نماندنی قریب به دو سال انتظار به من بازگردانده شد. از آن پس تمام تلاش‌هایم در نشر این دفتر ناکام باقی ماند تا بالاخره نشر ساقی کمر همت به انتشار آن بست. با این شرط که به‌شگامان بیشتری از سینمای مستند ایران مورد پژوهش قرار گیرند. نخستین گام در آماده‌سازی کتاب به روز کردن آن بود. چراکه از سال ۱۳۸۲ تا به امروز فیلم‌های متعددی به کارنامه خسرو سینایی اضافه شده بود، و باید علاوه بر نقد و بررسی این فیلم‌ها در ادامه‌ی گفت‌وگوها با فیلم‌ساز، زمینه‌های ساخت و تولیدشان نیز مورد ایضاح قرار می‌گرفت. نسخه آماده شده به ناشر تحویل و توسط شورای فنی آن مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. نقطه‌نظراتی در پیراستن و رفع پاره‌ای کمبودها ابراز شد. با سپاس از آقای علیرضا محمودی و کارشناسان نشر ساقی که پیشنهادهایشان به پیراستگی بیشتر کتاب یاری رساند.

در ادامه می‌بایست قدردان و سپاسگزار تمام کسانی باشم که به لطف در این

راه مرا یاری دادند. نخست باید از استاد بزرگوارم خسرو سینایی یاد کنم. ایشان و خانم‌ها گیزلا وارگا سینایی و فرح اصولی، همواره مرا با گشاده‌رویی می‌پذیرفتند و ساعات گران‌بهای وقت خویش را به من و تدوین این دفتر اختصاص می‌دادند. روزهای متوالی گفت‌وگو و نیز خواندن متن تایپ شده‌ی گفت‌وگوها و تلاش خانم سینایی در تهیه و آماده‌سازی عکس‌های استاد گوشه‌هایی از این توجه و محبت محسوب می‌شود. باشد که صمیمانه‌ترین سپاس‌های مرا بپذیرند.

همان‌طور که اشاره شد، در این پژوهش معرفی، نقد و بررسی فیلم‌ها جایگاه ویژه‌ی رد. در این زمینه هم نخستین گام، مراجعه به فیلم‌خانه‌ی ملی ایران بود. در تمام سال‌های گذشته و در روند تحقیقات پیشین، هرگاه به فیلمی یا برخی اطلاعات و اسناد نیاز داشتم همواره با یاری‌های صمیمانه‌ی جناب آقای محمدحسن خوشنویس، بنامت محترم وقت فیلمخانه ملی ایران، و همکاران ارجمندشان، خانم لادن سهری و آقای مهدی عباسی، روبه‌رو بوده‌ام. این بار نیز چنین شد و این دوستان بزرگوار را یکبار دیگر مرا از صمیمانه‌ترین یاری‌های خویش برخوردار ساختند. در اینجا مراتب تشویق و تحسین و احترام خود را خدمتشان تقدیم می‌دارم.

آرشیو مرکزی سیمای جمهوری اسلامی ایران از نه‌های مهم دیگری است که از سال‌ها قبل با حمایت از طرح‌های پژوهشی همواره راه را برای انجام پروژه‌های مختلف تحقیقاتی من هموار ساخته است. در این باره من است تا از مدیرکل محترم وقت آرشیو و کتابخانه‌های سیمای جمهوری اسلامی ایران، جناب آقای شهرام بلوریان، و دیگر مدیران آرشیو به‌ویژه آقای علی‌اکبر بیگانه مدیر محترم آرشیو مرکزی و همکاران محترمشان خانم‌ها سیما دانشور، سبویه مهریزی، لیلا دژبان و آقای علیرضا افکاری صمیمانه تشکر کنم.

در پایان نوبت قدردانی به دوستان ارجمندم در نشر ساقی می‌رسد. باید از مدیران و دست‌اندرکاران محترم نشر ساقی که سال‌هاست در انتشار ادبیات سینمای مستند اهتمامی جدی دارند یاد کنم. وقتی می‌دیدم که ایشان در به ثمر

۶ ■ یک عمر، یک راه، یک عشق؛ خسرو سینایی

رسیدن این پژوهش از هیچ کوششی دریغ ندارند، با شوق و شور بیشتری کار را ادامه می‌دادم.

در ادامه باید از خانم لیلا بهادری تشکر کنم که با دقت خاص خود در پیاده‌سازی گفت‌وگوها و ویرایش اولیه‌ی آن به یاری آمدند. آقای محمدناصر احدی نیز زحمت ویرایش کتاب را متقبل شدند که به این وسیله از تلاش‌های مجذبه‌ی ایشان در پیراستن متن کتاب تشکر می‌کنم. بی‌تردید شیوایی و فصاحتی که در متن دیده شود محصول دانش و تلاش ایشان است.

به پاس مایلم آخرین سپاس خود را نثار خوانندگان ارجمندی کنم که مرا از نثرهای این دفتر آگاه می‌سازند تا در نوبت‌های بعد اصلاح شود.

همایون امامی

تهران، زمستان ۱۳۹۵